

ОЦІНКА РІВНЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Визначено чинники впливу зовнішнього середовища на розвиток вітчизняної роздрібною торгівлі. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлено основні зовнішні фактори та здійснено оцінку рівня їх впливу на розвиток роздрібною торгівлі.

Ключові слова: роздрібною торгівля, зовнішнє середовище, чинники впливу.

Характер та особливості розвитку вітчизняної роздрібною торгівлі загалом визначаються зовнішнім середовищем. Пріоритетна в ринкових умовах маркетингова концепція управління ефективне функціонування та розвиток підприємства як відкритої економічної системи пов'язує з необхідністю урахування чинників зовнішнього середовища [1 – 2]. Останнє об'єднує «такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові заклади, постачальники, фінансові організації і джерела трудових ресурсів, релевантні стосовно операцій організації» [3]. Економічна теорія зовнішні фактори поділяє на чинники прямого впливу, які безпосередньо впливають на «операції організації» [2; 4], та непрямого, які можуть не робити прямого негайного впливу на операції, проте, позначаються на них [5]. Причому вплив цих чинників простежується як у межах загального економічного циклу розвитку, так і на окремих його стадіях.

Розвиток вітчизняної роздрібною торгівлі став предметом наукового зацікавлення сучасних вчених. Глибокі дослідження авторських колективів під керівництвом визнаних фахівців – професорів В. В. Апопця, А. А. Мазаракі, А. А. Садекова, О. О. Шубіна та ін. [6-9] дозволи окреслити коло сучасних проблем в українській роздрібною торгівлі та визначити шляхи їх розв'язання. У результаті вивчення особливостей розвитку роздрібною торгівлі на різних фазах економічного циклу визначено закономірність (мінімальний обсяг роздрібною товарообороту на фазі депресії за переважанням частки продовольчих товарів; його повільне зростання на фазі поживлення та вирівнювання товарної структури; значний приріст роздрібною реалізації на фазі підйому, трансформація товарної структури в бік зростання частки непродовольчих товарів; зниження обсягу товарообороту та зростання частки продовольчих товарів у його структурі на фазі кризи), які підтверджують вплив циклічного розвитку національного господарства на функціонування роздрібною торгівлі. Тобто зміна основних макроекономічних показників спричиняє певний вплив на розвиток роздрібною торгівлі, проте залишається не визначеним рівень впливу цих чинників.

Метою нашої статі є встановлення рівня впливу зовнішніх чинників на розвиток роздрібною торгівлі.

Для розв'язання вищевказаних завдань використано економетричну модель, ендогенною змінною (y) якої є обсяг роздрібною товарообороту за відповідний період, а екзогенними змінними (x_i) – макроекономічні

чинники розвитку економіки України та безпосередньо галузеві чинники. З точки зору практичної значущості, макроекономічні чинники впливу представлені наступними показниками: частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті, % (x_1), кількість підприємств роздрібною торгівлі, тис. од. (x_2), середньорічна кількість населення, млн. осіб (x_3), доходи населення, млрд. грн. (x_4), валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млрд. грн. (x_5), інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млрд. грн. (x_6), виробництво сільськогосподарської продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x_7), виробництво промислової продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x_8), імпорт товарів та послуг, млрд. дол. США (x_9), прямі іноземні інвестиції, млрд. дол. (x_{10}), кількість ринків з продажу споживчих товарів на кінець року, тис. од. (x_{11}), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x_{12}), прямі іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, млрд. дол. США (x_{13}), валова додана вартість підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x_{14}).

Кореляційно-регресійний аналіз впливу чинників на розвиток роздрібною торгівлі здійснено за період повного економічного циклу з 1995 р. до 2009 р., який складається з чотирьох фаз: I фаза - депресія (1996 – 1999 рр.), II фаза - поживлення (2000 – 2003 рр.), III фаза - піднесення (2004 р. – перша половина 2008 р.), IV фаза - криза (друга половина 2008 р. – перша половина 2009 р.) [10, с. 145 – 146]. За результатами аналізу встановлено, що найменш щільний лінійний зв'язок із обсягом роздрібною товарообороту мають кількість ринків з продажу споживчих товарів ($r = 0,52$); частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті ($r = 0,71$), що пояснюється існуванням в Україні незадоволеного попиту; виробництво промислової продукції ($r = 0,76$), яке враховує не лише виробництво споживчих товарів (табл. 1). Тому із подальшого дослідження ці чинники було відкинуто.

Доходи населення (x_4), валовий внутрішній продукт (x_5), прямі іноземні інвестиції (x_{10}) та валова додана вартість підприємств торгівлі (x_{14}) демонструють найбільшу щільність зв'язку ($r > 0,99$). Для більш об'єктивного вираження залежності між показниками застосовано коефіцієнт еластичності, який показує, як у середньому змінюється результативна ознака при зміні чинника впливу на 1 % (табл. 1). Таким чином, розрахунок коефіцієнтів еластичності за кожним з чинників, регресійне рівняння залежності обсягів роздрібною товарообороту від яких є статистично

значущим, засвідчив, що найбільший вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту у порядку убування здійснює зміна середньорічної кількості населення (x3), частки продовольчих товарів у роздрібному товарообороті (x1), кількість підприємств роздрібногo торгівлі (x2), імпорту товарів та послуг (x9), прями іноземні інвестиції у підприємства торгівлі (x13) тощо. При цьому знак при коефіцієнті еластичності, який

вказує на прямий або обернений зв'язок між результативною ознакою та відповідним чинником, має очікуване значення. Так між обсягом роздрібногo товарообороту та зміною таких чинників, як частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті (x1), кількість підприємств роздрібногo торгівлі на кінець року (x2), середньорічна кількість населення (x3), існує обернений зв'язок.

Таблиця 1. Статистичні характеристики простих лінійних регресійних рівнянь

Чинник	Параметр а	Параметр b	Коефіцієнт кореляції r	Коефіцієнт детермінації	F-критерій Фішера	t-критерій Ст'юдента		Коефіцієнт еластичності
						ta	tb	
x1	368,89	-5,77	0,7146	0,5108	13,57	4,61	-3,68	-3,664
x2	326,16	-2,59	0,8014	0,6422	23,33	6,02	-4,69	-3,124
x3	1862,79	-36,8	0,8403	0,7061	31,23	5,83	-5,59	-22,552
x4	-5,49	0,37	0,9957	0,9914	1495,37	-1,86	38,67	1,069
x5	-12,75	0,26	0,9962	0,9924	1705,33	-4,40	41,29	1,161
x6	-0,4	1,002	0,8951	0,8012	52,39	-0,03	7,24	1,005
x7	-49,04	1,78	0,9589	0,9194	148,32	-4,04	12,18	1,62
x8	-37,41	0,58	0,7612	0,5795	17,91	-1,21	4,23	1,473
x9	-26,58	3,26	0,9381	0,8801	95,39	-2,03	9,77	1,336
x10	6,1	5,95	0,9934	0,9868	970,23	1,80	31,15	0,923
x11	-89,21	69,14	0,5271	0,2779	5,00	-1,15	2,24	2,128
x12	21,13	24,39	0,9783	0,9571	290,13	3,79	17,03	0,733
x13	-19,09	60,50	0,9748	0,9503	248,66	-2,44	15,77	1,241
x14	0,007	1,81	0,9977	0,9954	2820,21	0,003	53,11	0,999

Проведене дослідження виявило максимальний вплив на обсяг товарообороту, за одночасної перевірки гіпотези про адекватність моделі за допомогою F – критерію Фішера та значущість коефіцієнтів кореляції за допомогою t – критерію Ст'юдента, за переважною більшістю з досліджуваних екзогенних факторів.

Спираючись на основні принципи формування множинних регресійних моделей (принципи системності, комплексності, кібернетики, математичного моделювання), ми виокремили обов'язкові вимоги до створення адекватної моделі: мінімізація рівнів, складу та простота специфікації (типу, змінних, зв'язків тощо) моделі; запобігання дублювання чинників; вибір мінімально можливої сукупності ендогенних та екзогенних змінних.

Враховуючи різний характер впливу та ієрархічність, пропонуємо побудову трьох багатофакторних моделей, що враховують сукупний вплив на товарооборот загальноекономічних чинників, галузевих та специфічних, що характеризують умови конкуренції в роздрібній торгівлі.

Серед загальноекономічних чинників, з урахуванням щільності зв'язку з товарооборотом (уз), обрано такі: середньорічна кількість населення, млн. осіб (x3), доходи населення, млрд. грн. (x4), валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млрд. грн. (x5), інвестиції у основний капітал у фактичних цінах, млрд. грн. (x6), виробництво сільськогосподарської продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x7), імпорту товарів та послуг, млрд. дол. США (x9), прями іноземні інвестиції, млрд. дол. (x10). Побудована багатофакторна модель має такий вигляд:

$$y_3 = -277,72 + 5,39x_3 + 0,07x_4 + 0,29x_5 + 0,01x_6 - 0,27x_7 + 0,04x_9 - 0,25x_{10} \quad (1)$$

Розраховані статистичні характеристики (R2=0,99, F=4026,2) свідчать про якість побудованої моделі.

Серед галузевих чинників, з урахуванням щільності зв'язку з товарооборотом (уг), обрано такі: кількість підприємств роздрібногo торгівлі, тис. од. (x2), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x12), прями іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, млрд. дол. США (x13), валова додана вартість підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x14). Побудована модель має вигляд:

$$y_2 = -26,13 + 0,24x_2 + 4,99x_{12} + 6,74x_{13} + 1,37x_{14} \quad (2)$$

Розраховані статистичні характеристики (R2=0,99, F=3962,7) також свідчать про якість побудованої моделі.

Для обґрунтування доцільності залучення окремих незалежних чинників до моделі, що враховує конкурентні умови в торгівлі, визначено їх відповідність висунутим вимогам, галузевій специфіці (спрямованість на задоволення платоспроможних потреб і вимог кінцевого споживача) та сучасним особливостям конкуренції в роздрібній торгівлі [10, с. 181]. Рівень конкуренції в роздрібній торгівлі та її особливості характеризують такі показники, як частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті, кількість підприємств роздрібногo торгівлі, кількість ринків з продажу споживчих товарів. Унаслідок того, що відбиття ділової активності та рівня конкурентоспроможності торговельних підприємств на ринку є показник їх кількості, то пропонується його залучення до моделі.

Спрямованість роздрібногo торгівлі на задоволення попиту і вимог кінцевого споживача обумовлює виокремлення таких чинників, як середньорічна кількість та доходи населення з позиції наявності реальної потреби та її фінансового забезпечення; валовий внутрішній продукт, виробництво сільськогосподарської продукції, виробництво

промислової продукції, імпорт товарів та послуг з позиції наявності та зміни пропозиції.

Сучасний період функціонування національного господарства знаходиться на перетині фаз кризи та депресії понижувальної хвилі п'ятого К-циклу економічного розвитку [10, с. 146], що обумовлює пріоритетність для населення фінансового забезпечення потреби під час здійснення покупки. Тому до регресійної моделі пропонується внести показник «доходи населення». Поряд з цим специфіка конкуренції в сучасній роздрібній торгівлі обумовлює значну вагомість якісної складової під час прийняття рішення щодо здійснення покупки. Тому пропонується серед чинників, що залишилися (інвестиції в основний капітал, прямі іноземні інвестиції, інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі, прямі іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, валова додана вартість підприємств торгівлі) обрати показник інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі, який, по-перше, характеризує якість розвитку торговельних підприємств шляхом отримання додаткових можливостей щодо залучення ресурсів, інноваційних технологій, розширення спектру послуг тощо, що сприяє підвищенню задоволення кінцевого споживача; по-друге, є цілеспрямованим на торговельні підприємства порівняно з показниками інвестицій в основний капітал, прямі іноземні інвестиції; по-третє, не залежить від зміни зовнішньої політики порівняно з показником прямих іноземних інвестицій у підприємства торгівлі. Грунтуючись на такій логіці, до моделі, що відтворює вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту (y) зміни екзогенних чинників, які є незалежними між собою та мають найбільш вагомий (вирішальний) вплив на ендогенну змінну, пропонуємо залучити такі: кількість підприємств роздрібногo торгівлі (x2), доходи населення (x4), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі (x12).

У результаті багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу та розрахунку критеріїв достовірності кожного коефіцієнта b_i для оцінки доцільності включення окремих екзогенних чинників у модель одержано рівняння множинної регресії, що має такий вигляд:

$$y_2 = -22,02421459 + 0,189334824 x_2 + 0,298271686 x_4 + 6,360557289 x_{12} \quad (3)$$

Коефіцієнт множинної кореляції, який вимірює одночасний вплив незалежних змінних на результативну ($R = 0,9998$) та коефіцієнт множинної детермінації ($R^2 = 0,9996$), що показує, яка частка варіації досліджуваногo показника пояснюється впливом факторів, залучених до моделі, є значущими та вказують на задовільну узгодженість моделі з емпіричними даними, зміна обраних чинників має істотний вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дозволяє зробити висновок про якість прийнятності моделі. Значення F-статистики ($F = 9901,2893$) свідчить про загальну якість (адекватність) моделі для прийнятогo рівня значущості на рівні 5 % ($F_{табл} = 3,59$). Аналіз t-статистик свідчить про значущість коефіцієнтів кореляції (їх фактичні значення $t_a = -4,82$, $t_{b2} = 5,14$; $t_{b4} = 29,97$; $t_{b12} = 11,66$) перевищують табличне ($t_{табл} = 2,2$) для відповідної кількості ступенів свободи та прийнятогo 5 % рівня значущості).

Розраховані окремі коефіцієнти еластичності свідчать, що за рівності решти умов, якщо кількість підприємств торгівлі (x_2) збільшиться на 1%, відносний приріст обсягу товарообороту прогнозовано збільшиться на 0,23%; при зростанні доходів населення (x_4) на 1 % – збільшиться на 0,86%; збільшення інвестицій в основний капітал підприємств торгівлі (x_{12}) на 1% призведе до збільшення обсягу товарообороту на 0,19 %.

Ця модель дозволяє передбачити майбутній розвиток роздрібногo товарообороту при зміні окреслених чинників, що визначають умови конкуренції в торгівлі.

У наступних дослідженнях планується визначити коло пріоритетних чинників впливу зовнішньогo середовища на функціонування вітчизняногo роздрібногo торгівлі на окремих фазах економічного циклу розвитку національного господарства та встановити рівень їх впливу, що дозволить підприємствам роздрібногo торгівлі своєчасно адаптуватися до зміни умов навколишньогo середовища.

Список літератури

1. Котлер, Ф. *Маркетинг, менеджмент* [Текст] / Ф. Котлер ; пер. с англ. под ред. Л. А. Волковой. – СПб.: Питер, 2000. – 752 с.
2. Мескон, М.Х., *Основы менеджмента* [Текст] / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 704 с.
3. Gerald, D. *Bell Organizations and the External Environment* [Text] / D. Bell Gerald // *Contemporary Management* / J. W. McGuire, en. – Englewood Cliffs : Prentice – Hall, 1974. – P. 260.
4. Drucker, P.F. *Innovation and Entrepreneurship Practice and principle*. [Text] / P.F. Drucker – New York: Harper & Row, 1985. – 277 p.
5. Портер, М. *Международная конкуренция* [Текст] / М. Портер ; пер. с англ. под ред. В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
6. *Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку* [Текст] : монографія / [А. А. Мазаракі та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2006. – 195 с.
7. *Развитие внутренней торговли: Украина, Россия, Беларусь* [Текст] : монографія / под ред. А. А. Шубина, А. А. Садекова. – Донецк : ДонНУЭТ, 2009. – 550 с.
8. *Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку* [Текст] : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк; Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.
9. *Система регулювання внутрішньої торгівлі України* [Текст] : монографія / [В.В. Анопій, І.М. Копич, О. Г. Біла та ін.] ; за заг. ред. В.В. Анопія та І.М. Копича. – К. : Академвидав, 2012. – 424 с.
10. Чорна, М. В. *Управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібногo торгівлі: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій* [Текст] : монографія / М. В. Чорна. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 426 с.

РЕЗЮМЕ

Чёрная Марина

Оценка уровня влияния внешних факторов на развитие розничной торговли

Определены факторы влияния внешней среды на развитие отечественной розничной торговли. С помощью корреляционно-регрессионного анализа установлены основные факторы и произведена оценка уровня их влияния на развитие розничной торговли.

RESUME

Chorna Maryna

Assessment of the level of external factors influence on the development of retail trade

The factors of the environmental influence on the development of the domestic retail trade are determined. The basic factors are set with the help of correlation-regression analysis. Their level of the influence on the development of retail is evaluated.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.